

ATEŞ VE GÜNEŞ (1918)

FALİH RIFKI ATAY

Özet

Falih Rıfki Atay bu çalışmasında Birinci Dünya Savaşı sırasında Cemal Paşa'nın özel kâtibi olarak Suriye-Filistin cephesinde geçirdiği dört yıl boyunca tanık olduklarını ve yaşadıklarını aktarır. Uzun ve zor bir yolculukla Anadolu'dan Sina Çölü'ne ulaşır ve çölde geçirdiği sürede bu coğrafyanın Anadoluların mezarı olduğuna ikna olur. Yer yer başka subayların anlatılarına da yer vererek çöl hayatının Anadolular için ne kadar yabancı olduğunu ifade eder.

İnsanlar

Faysal bin Hüseyin bin Ali El Haşimi
Hüseyin bin Ali
Ömer Fahreddin Türkkân

Mekke emiri
Mekke şerifi
Medine valisi

Olaylar

Uzun Bir Yolculuk

Falih Rıfki, yolcu trenleri işlemediği için askeri bir trenin üçüncü mevkisinde kendine bir yer bulur. Yolculuğu boyunca görgü kurallarından bihaber alt tabakadan insanlarla muhatap olduğu için zorlanır. Üstelik o kadar çok hasta yolcu vardır ki onların iniltilerini işittikçe kendini bir hastanede gibi hisseder.

Anadolu treninin ilk durağı Eskişehir, ikincisi Konya, son durağı da Pozantı'dır. Geç vakitte Eskişehir'e vardıklarında çarşığı kalabalık ve canlı bulurlar. Falih Rıfki geceyi bir otelde geçirir. Sonrasında Eskişehir'den Konya'ya tam bir günde varırlar. Konya'da köylerden başka hiçbir şey yoktur.

Falih Rıfki Eskişehir'de de Konya'da da İstanbul'a veya Pozantı'ya giden birlikler dışında savaşı hatırlatan hiçbir şeyle karşılaşmaz. Hatta Anadolu'nun savaşıyla pek ilgilenmediğini düşünür. Şehirde olup bitenlerin köylerde ve gönüllerde bir etki yaratmadığına kanaat getirir.

Yolda tanıştığı bir doktora rahat bir otel olup olmadığını sorar, doktor onu kendi kaldığı otele getirir. Ancak otel o kadar pis ve bakımsızdır ki Falih Rıfki burada geçirdiği geceyi hiç unutamaz. Ertesi sabah trene dönerken İstanbul'daki oteller kadar iyi bir otel görür ve doktora onu neden oraya yönlendirmediğini sorar. Doktor oranın yemeklerinin alafranga olduğunu söyler. Bunun üzerine Falih Rıfki nasıl insanlarla yolculuk ettiğini daha iyi anlatır.

Kompartımda bu doktor ve bir memurla yolculuğuna devam eder. İkisi de hasta olduğundan gün boyu uyur, o da onları rahatsız etmemek adına çok az hareket eder. Yol üstünde kompartımana binen bir adam dilenciliğin her geçen gün daha da arttığını, annelerin çocuklarını dilencilığe zorladığını anlatır. Falih Rıfki yolculuğu boyunca tanıştığı kimseden tek bir iyi şey duymaz.

Akşam Pozantı'ya vardıklarında bir adama kalacak bir yer olup olmadığını sorar. Ancak adam araba bulan yolcuların yola devam ettiğini trende uyumanın da yasak olduğunu söyler. Falih Rıfki çaresizce dolanırken bir kaymakama denk gelir. Kaymakam onun Kudüs'e gideceğini öğrenince kendisinin de Halep'te kalacağını, oraya kadar ortak olarak araba kiralayabileceklerini söyler ve sadece subayların kalabildiği bir barakada ikisine de yer ayarlar.

Ertesi gün üç atlı bir arabayla oradan ayrılırlar. Bir günde Tarsus'a varırlar. Falih Rıfki uzun bir zamandan sonra ilk defa burada sıcak yemek ve rahat bir oda bulur. Dinlendikten sonra kaymakamla birlikte Gülek'te trene biner. Sıcak bölgelere doğru ilerledikçe Arapça etkisini daha çok hisseder. Hatta toprağın bile Anadolu toprağından başka türlü olduğunu gözlemler. Bir gece yarısı vardıkları Osmaniye'de ne otel ne de yiyecek bulabilirler. Kaymakam arabada eşyaların yanında kalır, o da polise gidip kalacak bir yer sorar. Komiser onu bir memurla bir adamın evine gönderir. Ev sahibi, Falih Rıfki'yi birçok yolcunun atını bağlayıp uyuduğu ahır benzeri pis bir yerde yatırır.

Sabah kaymakam ona bir şey anlatacağını ama gazeteye yazmasını istemediğini söyler. Gece, Falih Rıfki'nin bazı yerlere teslim etmek üzere taşıdığı şifreli mesajların üstünde uyurken bir ara ayaklarının ucunda bir elin gezindiğini zanneder ve kırbaçıyla ona vurur. Ancak ayakkabılarını çıkardığını unuttuğu için kırbaçladığı kendi ayağıdır. Falih Rıfki kaymakamın başından geçen bu olayı dinleyip fedakârlığı için ona teşekkür eder.

Gece vakti İslahiye'ye varırlar. Kalacak yer olmadığı için mecburen yola devam ederler ancak arabacının uykuya dalmasıyla bir hendeğe yuvarlanırlar. Kırın ortasında gördükleri asker çadırına giderek yardım isterler. Arabalarını askerlere tamir ettirdikten sonra tekrar yola koyulurlar.

Raco'da trene binerler ve Falih Rıfki günler süren yolculuğun ardından Sebaste'ye varır. Oradan katırların çektiği bir dekoville Nablus'a geçer. Almanların inşa ettiği rahat bir otelde geceleyip ertesi gün bir at arabasında beş yolcuyla birlikte Kudüs'e ilerler.

Sina Çölü'nde

Kanal'a varmak için aşılması gereken çöl 350 km'dir. Buraya insanlar ve hayvanlar Rumeli ve Anadolu'dan, cephane Avrupa ve İstanbul'dan, yemek de Kuzey Suriye ile Halep ve Adana'dan gelir. Ancak develer Suriye, Hicaz ve Irak'tandır. Zira çökmekte olan Osmanlı, böyle bir sefer tasarlamadığı için bu hayvanların dilinden anlayan uzmanların da bulunduğu bir deve teşkilatına sahip değildir.

Falih Rıfki, askerlerle beraber kaya diplerinde uyur. Gölgelik yer bulmak nerdeyse imkânsızdır. Herkesin 24 saatte bir bir matara su içme hakkı vardır. Hakkından fazlasını arayan şiddetli bir şekilde cezalandırılır. Sadece kumandan yüzünü yıkamak için ikinci bir matara hakkına sahiptir. Bu kurallar katı bir şekilde takip edildiği için Falih Rıfki, kumandanın haftalardır yüzünü yıkamamış bir adamın su isteğini reddedişine tanıklık eder. Kanal'a kadar askerlerin hepsi peksimet, develer de peksimet kırıntılılarıyla yetinir. O yüzden develerin birçoğu yolda ölür.

Çölde Hayat

Çölde her kabilenin bir şeyhi vardır. Her şeyhe bir kadı bir de kıyas memuru eşlik eder. Ancak mahkemelerde kadınlar için başka kadı görevlendirilir. Falih Rıfki şeyhlerin tuhaf cezalar verdiğini duyar. Mesela, sevişen bir kadınla erkeği kendi babalarıyla abilerine idam ettirmenin âdet olduğunu öğrenir. Katiller ya diyet verir ya da öldürülür. Diyet de 40 deve, bir dişi hecin devesi ve evlenilebilir bir kızdır. Bu kız ölen adamın en yakın erkek akrabasının çadırına götürülür ve erkek çocuk doğuruncaya kadar cariyelik ettirilir. Çocuk sağ kolunun altına kılıç sıkıştırıldığı vakit sağ eliyle testi taşıyabilecek kadar büyüdüğünde cariyeye edilen kız şeyhin karşısına çıkar ve efendisine çocuğun kimden olduğunu sorar. Efendisi çocuğu sahiplenirse çocuğu orada bırakıp ailesine geri döner.

Falih Rıfki'nin bir arkadaşı katıldığı bir çöl düğününde gördüklerini ona bir mektupla aktarır. Düğünde gelin ve damat karşılıklı olarak birer kayanın üzerine oturur ve birbirlerini eş olarak kabul ettiklerini ifade eder. Kızın babası elindeki çöpü damada verir, damat da kızın bir çöp de olsa başımın üstündedir anlamına gelecek şekilde çöpü başının üstüne koyar. Gece saatlerinde gelinle damat biraz sohbet ettikten sonra gelin gündüzden hazırlanan bir çukurun olduğu yere doğru koşar. Damat onu takip eder ve geceyi o çukurda geçirirler.

Bir Subayın Notları

Falih Rıfki, Kanal'a düzenlenen ilk keşif seferinde bulunan bir subayın savaş notlarını paylaşır. Subay, su kaynaklarının bulunduğu yerde konakladıklarını, iki konaklama arasındaki mesafenin su kaynakları tarafından belirlendiğini yazar.

Çölde karşılaştıkları bedeviler onların develerinin dışkılarından ayırdıkları arpa tanelerini ve et yiyebildikleri yerlerde attıkları kemikleri toplar. Subay onların bu hâllerini gördükçe Kanal'a gidip boğulmayı hayal eder.

Sıcak hava, her şeye karışan ince kum, pis su ve hastalıktan bıkar. Ancak askerlerin hiçbirinin şikayet ettiğini duymaz. Subay, Anadolu'nun Mısır'ı fethetmekten çok buğdaya ihtiyacı olduğunu düşünüp bu sefere çıktıkları için hayıflanır.

Bir gece bir hurmalığın kenarında otururken uzakta birilerinin develerini suladığını duyar. Develerin su içişini dinledikçe kendilerinin bu çöldeki insanlardan bambaşka insanlar olduğunu düşünür ve Anadolu köylerindeki inek seslerini hayal eder.

Sonunda Kanal'da İngilizlere karşı birçok şehit verilir. Kumandanlar geriye dönüp gelecek sene için yol, su ve yemek hazırlıklarına başlamaya karar verir. Böylece geriye kalan askerler açlık ve susuzluktan ölüm tehlikesiyle baş başa kalmaktan kurtulur.

İngilizlerin Kanal'daki faaliyetlerine dair bilgi toplama görevi verince bedevilerle anlaşır ve 15 hecin develi süvari, 15 asker, 16 bedevi ve 3 gönüllü Hintli ile yola çıkar. İngilizlere yaklaştıkça İstanbul'da yaşayanların onları nasıl da unuttuğunu düşünür. Seçtiği 6 askerle Mısır sahiline çıkar. Sonra da beraberce Nil'i geçerler. Telefon ve telgraf tellerini keserler. Bir köprüye dinamit yerleştirirler. Bundan sonra subay rüyalarında yine böyle tehlikeli seferlere çıkıp başarıyla geri döndüğünü görür. Nitekim, ikinci bir keşif emri daha alır. Bu seferki ekibinde 8 bedevi ve 22 deve vardır ve aynı yolla Nil'i geçip tren raylarına dinamit yerleştirirler. İki vagon havaya uçar. Fakat subay bu tür maceraların birinde bacağını kaybeder.

Bir Başka Subayın Notları

Subayı en çok üzen şey İngilizlerle aralarındaki eşitsizliktir. İngilizler mevsime göre yapılmış üniformalarıyla ve bakımlı atlarıyla savaşırken Osmanlı askerleri basit kıyafetler içinde, zayıf atlarla savaşır. İngilizler ölüm riskinin olduğu yerlerde sömürge askerlerini feda ederken Osmanlı kendi has vatandaşlarını kaybeder.

Katya Savaşı'nda İngilizler mağlup olunca Osmanlıların eline 400 İngiliz atı geçer. Bu kadar güçlü ve itaatkar hayvanları ele geçirmek neşelerini biraz olsun yerine getirir. Fakat sonrasında yaşanan mağlubiyetlerle geride isimsiz ölümler ve geçici mezarlar kalır.

Subay çölde biraz daha kalırsa hiçbir duygusu yokmuş gibi yaşayan bedevilere dönmekten korkmaya başlar. Bu korku yüzünden bedevilerin olmadığı yerlerde konaklar. Çölde hiçbir şeyin sabit kalmadığına, her şeyin her gün yeni bir şekil aldığına tanıklık eder. Ölümlerini böyle bir yerde bırakmayı denize atmaya benzetir.

Yemek olmadığı zaman aç kalmayı âdet edinirler. İngilizler bunu bildikleri için siperlerinin önüne gerili duran tel örgülere konserve kutuları bırakırlar. Osmanlı askerleri bu konserveleri almak için geceyi bekler. Sonra içlerinden biri sürünerek tel örgülerin yanına gelir ancak kutularda el bombaları vardır. Bu geceden sonra askerler içinde yemek olan konserveleri sihirli bir şey zannetmeye başlar.

Halet

Falih Rıfki savaşın ikinci yılında Halep'te Halet'e denk gelir. Halet, Edirne işgalinde tanıdığı bir başçavuştur. Halep'teyken Halet'e istediği kişilerden bir bölük oluşturup o bölükle çöle gitmesi emredilir. Halet bölüğü için bir terzi bulup üniforma diktirir, ütüsünü yaptırır, askerlerin hepsini berbere götürür ve her şeyleriyle bizzat kendisi ilgilenir. Fakat cepheye gittikten bir süre sonra İngilizler tarafından vurularak öldürülür.

Mehmet

Falih Rıfki son Filistin gezisini bitirip Kudüs'e döndükten sonra subaylığa terfi eder. Bir gün karargâh kumandanı herkesin karargâha gelen askerler arasından kendine bir asker seçmesini isteyince Falih Rıfki Mehmet'i seçer. Mehmet, elleri güneşten yanmış, eşya taşımaktan yaralanmış bir adamdır.

Her gün defalarca Falih Rıfki'nın yanına gelip ondan emir alır ve kendinden her isteneni büyük bir ciddiyetle yerine getirir. Hatta o kadar ciddidir ki diğer herkes onun neden hiç gülmediğini merak eder.

Falih Rıfki İstanbul'a giderken onu da yanında götürür. Mehmet'in başkenti merak edip biraz dolaşacağını düşünmesine rağmen Mehmet onun kapısından bir an olsun ayrılmaz. Neden gezmediğini sorunca da bilmediği yerde gezmeyi anlamsız bulduğunu ima eder. Falih Rıfki, Mehmet'in küçük düşürülmek için şehirlilere soru sormak istemediğine kanaat getirir.

Bir gün Kudüs'teyken Falih Rıfki'nın subay bir arkadaşının saatinin camı kırılır ve Mehmet'ten cam bulmasını ister. Mehmet Kudüs'ü hiç bilmediği, Arapçası kısıtlı olduğu hâlde camı bulur ve saati

yaptırır. Falih Rıfki, ona arkadaşının memnun olup olmadığını sorar, Mehmet de onun hiçbir zaman memnun olmadığını söyler.

Falih Rıfki, onun beş yıldır köyüne hiç gitmediğini, bir çocuğunun olup olmadığını bile bilmediğini öğrenince ailesine bir mektup yazmasını tavsiye eder. Mehmet mektubu yazar. Babası onun üç sene önce yazdığı başka bir mektubun arkasına cevap yazar. Falih Rıfki babasının mektubunu ona verince Mehmet belli belirsiz sevinir. Falih Rıfki dayanamayıp ona bir ay izin verir ve çocuk yapmasını tavsiye eder.

Mehmet 3 yılın ardından yağmurun altında geçirdiği bir gecenin sonunda hastalanıp zayıflayınca Falih Rıfki onu köyüne geri gönderir.

İki Söz

Falih Rıfki, Fahreddin Paşa'yla Urfa'da çıkan karışıklıkla ilgili rapor tutmak üzere görevlendirildiğinde Halep'te tanışır. Fahreddin Paşa daha sonra Medine'de görevlendirilir. Paşa, Şerif Hüseyin bin Ali'nin öncülük ettiği ayaklanma karşısında ne olursa olsun Medine'yi terk etmeyeceğine söz verir. Ancak sözünü tutamaz.

Falih Rıfki, Faysal Bey'i Kudüs'te tanır. Faysal Bey Mekke'den kısa bir süreliğine ayrılmadan tüm subaylara halifeye ve devlete sadık kalacağına dair söz verir. Ancak o da sözünü tutmaz.

Falih Rıfki, bu iki sözün tutulmayışına sitem eder. Ancak Medine'ye karadan gıda götürmek imkânsız olduğu için Medine'yi asıl terk edenin vatan olduğunu belirtir.

Temalar

Sebat Falih Rıfki İstanbul'dan Sina Çölü'ne gitmek için birlikte zaman geçirmek istemediği insanlarla kötü koşullar altında yolculuk eder. Bu uzun ve zorlu yolculuğun ardından vardığı çölde sadece kendisi değil, Anadolu'dan oraya giden herkes hiç alışkın olmadığı koşullar altında askeri yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışır. Su gibi en temel ihtiyaçların bile kısıtlı şekilde tüketildiği bu ortamda herkes sadece sebat eder ve devletin plansız hareket etmesi nedeniyle kişisel imkânlarını devletin istekleri için seferber eder.

Teslimiyet Savaşmak için çöle getirilen Anadolu'lular karşılaştıkları tüm zorluklara ve plansızlığa rağmen isyan etmeden kendilerine emredilenleri yerine getirir. Bu teslimiyetin nasıl işlediğini Falih Rıfki'nin ayak işlerine koşturan Mehmet'te de görürüz. Mehmet saatinin camını değiştirdiği subayın hiçbir şeyi takdir etmeyeceğini bildiği hâlde kendinden isteneni yapar. Herkes tıpkı onun gibi aldığı emri bir takdir beklemeden ve şikayet de etmeden teslimiyetle yerine getirir.

Bibliyografya

Atay, Falih Rıfki. *Ateş Ve Güneş*. İstanbul: Pozitif, 2021 [1918].